

ДӘРЕСКӘ ҮЗАНАЛИЗ СХЕМАСЫ

I вариант

1. Сыйныфка кыскача характеристика.
2. Дәреснең темасы.
3. Тематик бүленештә бу дәреснең урыны.
4. Дәреснең максаты:
 - а) белем бирү
 - ә) фикерләүне, күнекмәләрне үстерү
 - б) тәрбия бирү.
5. Дәреснең төре:
 - а) яңа материалны аңлату
 - ә) ныгыту
 - б) гомумиләштерү-йомгаклау
 - в) белемнәрне тикшерү-контроль
 - г) катнаш дәрес.
6. Дәреснең структурасы, төп элементлары, вакыт бүленеше.
7. Дәрестә кулланылган материалларның максатка ирешүдәге роле.
8. Дәрестә кулланылган методлар, алымнар.
9. Дәрестә күргәзмәлелек.
10. Балалар белән индивидуаль эш формалары.
11. Укучыларның белемнәрен бәяләү.
12. Дәрескә йомгак (уңышлы, уңышсыз яклар).

II вариант

1. Укытучының Ф.И.О. белеме, эш стажы, категориясе. Нинди методик проблема өстендә эшләве. Ни өчен әлеге проблеманы сайлавы. Эксперименталь эше, нәтижеләре.
2. Дәреснең темасы, класс, программада бу дәреснең нинди урын тотуы.
3. Дәрес тибы.
4. Дәреснең максатлары. Өйрәтү, күнекмәләр үстерү һәм тәрбияви максатларга ирешә алу-алмавы.
5. Дәрес үткән классның үзенчәлекләре (үзләштерү дәрәжәсе, башка дәресләрдә һәм хәзерге дәрестә активлыклары, мөмкинлекләре, укытучының бу класс укучылары белән эшләвендә нинди индивидуаль алымнар куллануы, ни өчен нәкъ шушы класста ачык дәрес күрсәтүнең сәбәпләре).
6. Дәресне оештыру өчен кулланылган фәнни һәм методик әдәбият, техник чаралар, компьютер технологияләре һ.б. күрсәтмәлелек.
7. Дәрестәге үзенең эшчәнлегенә һәм укучылар эшчәнлегенә бәя, дәреснең нәтижелелеге, планлаштырылган эшләрнең үтәлүе, үзенең тәэсирләрен. Дәреснең уңай һәм кимчелекле дип тапкан яклары.
8. Киләчәктә нинди юнәлештә эшләргә планлаштырасың.

Рус телле балалар өчен татар теле дәресен анализлау

Дәреснең бөтенлеген саклап, аны анализлый белү укытучыдан тирән белем, күнекмәләр, педагогик культуралылык таләп итә.

Дәрес анализлау берничә төрле булырга мөмкин. Рус телле балаларны татар теленә өйрәтү дәресләрен анализлау башка төр анализлардан эчтәлегә белән аерыла. Аның төп үзенчәлегә — укучының чит телдә сөйләшкә өйрәнүен күзәтү; өйрәтү ысуллары, чараларының методик яктан камиллеген бәяләү, дәреснең психологик, дидактик яктан дәрес оештырылуын күзәтү.

Дәрес анализлауның игътибарыгызга тәкъдим ителгән гомуми схемасы укытучыга дәрес планы төзегәндә, эшенә узанализ ясаганда ярдәм итә һәм, гомумән, дәрес үткәргә гомуми таләпләрне күзаллау өчен кирәк.

Дәрескә керер алдыннан, укытучының исем-фамилиясе, класс, дәреснең үткәрелү вакыты, тикшерүнең (дәрес карауның) максаты билгеләнә. Дәрес тәмамлангач, иң беренче чиратта, укытучының узанализы тыңлана. Бу вакытта тыңлаучы үзе өчен дәреснең максатларын ачыклай, тагын бер тапкыр дәреснең билгеле бер тәртиптә (структур) төзелешен, файдаланылган алымнарны күздән кичерә.

Укытучының узанализын тыңлаганнан соң, дәрес анализлана.

Дәрес анализлауның гомуми схемасы.

1. Дәрес максатларының дәрес билгеләнгән булуы, аларның дәрес тибына туры килүе бәяләнә.

Дәрес максатлары: белем-күнекмәләр, тәрбия бирү, сәләтне үстерү.

Дәрес типлары:

- лексик күнекмәләр формалаштыру;
- грамматик күнекмәләр формалаштыру;
- лексик күнекмәләр камилләштерү;
- грамматик күнекмәләр камилләштерү;
- лексик һәм грамматик күнекмәләр камилләштерү;
- диалогик һәм монологик сөйләм дәресләре (контроль дәресләре).

2. Укытучының куелган дәрес максатларына ирешү эзлеклелегә анализлана. Моңың өчен структур анализ ясау кулай. Мәгълүм булганча, дәрес билгеле бер тәртиптә башкарыла торган күнегүләр жыелмасыннан тора. Анализ барышында укучы эшләгән һәр күнегүгә түбәндәге юнәлешләрдә бәя бирелә:

- күнегү эчтәлегенең дәрес максатларына ярашлылыгы;
- күнегүнең вакытлы һәм урынлы файдаланылуы;
- күнегү эшләү өчен вакытның дәрес бүлгә бирелүе, гомуми дәрес барышына (динамикасына) ярашлылыгы;
- максатта күрсәтелгән сөйләм материалының бу күнегүләрдә өйрәнелү дәрәжәсе.

3. Күнегүлөрнөң сыйфат үзенчөлеген ачыклаганда, аларның бүгенге методика таләпләренә җавап бирү-бирмәве билгеләнә:

Күнегү биреме фикер йөртү эшчәнлеген күзаллап сайланганмы? Ул гади кабатлауга, ятлауга гына корылмаганмы?

Күнегү эчтөлөгә аерым бер вакыйга, хәл, күренешне чагылдырамы, әллә ул үзара бәйләнешсез җөмләләрдән гыйбарәтме?

Дәрәс максатында күрсәтелгән сөйләм материалын үз эченә алган хәлдә, күнегү укучыга нинди дә булса яңалык хәбәр итәме, аның аңының, фикер йөртү дәрәжәсенәң үсешенә уңай йогынты ясыймы?

Күнегү укучының яшъ үзенчөлеген искә алып сайланганмы, аның кызыксыну өлкәсен чагылдырамы, рухи ихтыяҗларын канәгатьләндерәме?

4. Дәрәс максатында күрсәтелгән сөйләм материалының барлык сөйләм эшчәнлегә төрләрәндә (ишетеп аңлау, сөйләшү, уку, язуда) файдаланылуы анализлана. Дәрәс максатына карап, сөйләм эшчәнлегенәң кайсы төре өстенлек алырга тиешлегә ачыклана.

5. Дәрәстә вакытның дәрәс бүленү-бүленмәве билгеләнә.

Дәрәсләрнөң тибына карап, төрлө күнегүләргә төрлечә вакыт бирелә.

Әйтик, лексик күнекмәләр формалаштыру дәрәс икән, вакытның күп өлеше яңа лексика белән таныштыруга, аларны элек үзләштерелгән лексик-

грамматик структуралар белән бәйләнешкә кертүгә, яңа лексиканы диалогик-монологик сөйләмдә куллану күнекмәләрен үстерүгә багышлана.

Бу вакытта телне фән буларак өйрәнүдә ярдәм итүче күнегүләр дә, сөйләм эшчәнлегенә өйрәтү төрәндәгә күнегүләр дә кулланыла. Ә диалогик-монологик сөйләм дәрәсләрәндә, нигездә, сөйләм теленә өйрәтү төрәндәгә күнегүләр дәрәс максатына ярашлы була.

Вакыт бүленешенә анализ ясаганда, укытучы һәм укучылар сөйләмәң сарыф ителгән вакыт чагыштырыла. Укытучы сөйләмә дәрәс вакытының 10%ыннан артыгын алмаска тиеш.

6. Укучыларның активлык дәрәжәсә билгеләнә. Моңың өчен махсус таблица кулланырга мөмкин.

1 ? И Д 2 С Д ? А

Таблицадагы саннар — укучылар, ә хәрәфләр — укучыларның активлык дәрәжәсен билгеләү өчен махсус тамгалар:

? — сорау бирүдә катнаша;

Ж — сорауга җавап бирә;

А — аудирование (тыңлап аңлау) күнегүләрәндә катнаша;

Д — диалогта катнаша;

И — имитатив (охшатып кабатлауга нигезләнгән) күнегүләрдә катнаша һ. б.

Таблицага карап, һәр баланың эшчәнлек төрләрәндә катнашу дәрәжәсен ачыклау уңайлы.

7. Укытучының дәрәс үткәрү технологиясә түбәндәгеләрдән чыгып

бәяләнә:

— Сөйләм материалын үзләштерү циклылыкка (максатка ирешелгән бөтенлеккә) корылганмы?

— Дәрестә аралашу ничек оештырыла? Табигый аралашу өстенлек итәме, әллә рольле аралашумы?

— Эш оештыру режимы нинди? Фронталь, парлы, төркемнәрдә эшләүнең нисбәте нинди?

— Укучыларның уку эшчәнлегенә белән идарә итүдә шәхси якин килү ничек оештырыла? Аның нинди төрләре кулланыла?

— Билгә кую, бәяләү рәвешен дәрәс сайланганмы? Билгә куюда укучыны белән алу белән кызыксындыру искә алынамы?

— Күрсәтмә чаралар уңышлы, максатка ярашлы итеп кулланыламы?

— Укучыларның сөйләм хаталарын төзәтү ысуллары дәрәс сайланганмы?

— Укытучы уку эшчәнлеген оештыру турындагы күрсәтмәләрен дәрәс бирәме?

— Өй эшенә таләпләр дәрәс үтәләме?

Анализ вакытында шулай ук дәрәснән психологик-педагогик яктан дәрәс оештырылуына да игътибар итәргә кирәк. Нигездә түбәндәгеләр искә алына:

— Укучыларның фикерләү сәләтен үстерү юнәлешендә эш алып барылдымы? Дәрестә ижади фикерләүгә нигезләнгән күнегүләр башкарылдымы?

— Уку эшчәнлегенә хәтернән нинди төрәнә нигезләп алып барылды? Ихтыяри (произвольное) хәтер белән ихтыярсыз (непроизвольное) хәтернән нисбәте нинди?

— Укуга теләк уятуның һәм мәҗбүр итеп укуның нисбәте нинди булды?

— Тел өйрәнү барышында укучыларның мөстәкыйльлегенә ни дәрәҗәдә булды? Мөстәкыйльлек үстерүнең нинди ысуллары файдаланылды?

— Үзконтроль, үзара контроль ни рәвешле оештырылды?

— Укытучы үз-үзен культуралы тотамы, йөз, гәүдә хәрәкәтләрен килешле булдымы?

— Укучылар уку эшчәнлеген оештыра белергә өйрәтелдеме?

— Дәрәснән тәрбияви максаты ничек тормышка ашырылды?

Дәрәс анализлау, әйткәнчә, гаять катлаулы эш. Ачык дәрәстән соң, 10—15 минут дәвамында «дәрәснән бу өлешә ошады, бу өлешә ошамады» дәрәжәсендә бәя бирү анализның объектив эчтәлеген югалта.

Югарыда күрсәтелгән схема буенча хезмәттәшләрнән генә түгел, үз дәрәсләренә дә анализларга мөмкин. Болай эшләгәндә, укытучының дәрәс бирү тәҗрибәсе байый, камилләшә, фәннеләшә. Ө бу үз чиратында уку процессын оештыруның нәтиҗәлеләгән күтәрә.

Дәрәс анализлауның максаты — укытучы эшендәге кимчелекләрне яктан эзләп табу түгел, бәлки дәрәсләргә ачыклап, аңа эшләркә ярдәм күрсәтү. Һәр мөгаллим аралашуда әдәп нормаларын сакларга бурычлы.

Татар теле һәм әдәбияты дәресләренә анализ ясауның гомуми тәртибе

1. Дәреснең темасы. Программада бу дәреснең нинди урын тотуы (үтелә торган тема ничәнче дәрес булуы һ.б.).

2. Дәреснең тибы:

- яңа материалны өйрәнү дәресе;
- материалны ныгыту (ягъни белем һәм күнекмәләрне камилләштерү дәресе);
- кабатлау-йомгаклау (белемнәрне гомумиләштерү һәм системалаштыру);
- катнаш дәрес;
- белем һәм күнекмәләрне тикшерү - контроль дәрес (контроль эшләр, зачет, үзара контроль, тест эшләрләү һ.б.).

3. Дәреснең максатлары:

- өйрәтү, белем-күнекмәләр формалаштыру;
- белем һәм күнекмәләрне үстерү;
- тәрбияви максат.

4. Дәреснең методик яктан оештырылуы:

- фәннилек, аңлаешлылык, укытучының материалны белүе;
- укытучының нинди метод һәм алымнар кулланып эшләве;
- укытучының сөйләм, укучылар белән мөгамәләсә;
- проблемалы сораулар куелама, алар актуальме, укучыларның үзенчәлекләре һәм индивидуаль мөмкинлекләре исәпкә алынамы, алар акыл сәләтен, танып белү активлыгын үстерүгә юнәлдерелгәнме;
- укучы эшчәнлегенә ничек оештырылган (активлыгы, интенсивлыгы);
- дәрес этапларының чиратлашуы (бер-берсенә керешеп китүе яки күчеш моментларының кискенлеген, эзлеклелек);
- ял моментлары, психологик килеренкелекне бетерү чаралары (дәрес утыру, матур язу, дәрес басып торуга игътибар итү, күзләрне гимнастика, физкультминут һ.б.);
- дәрес этапларының укытучы куйган максатларны тормышка ашыруда ни дәрәжәдә хезмәт итүе;
- укыту чараларынан файдалануы (техник чаралар һәм күрсәтмәлелек, аларның сыйфаты, дәрес максатларына яраклы булуы, укытучының тактага язуы һ.б.);
- компьютер чаралары, электрон укыту ярдәмлекләре;
- белем сыйфатын тикшерү чараларынан файдалану (тестлар, индивидуаль - дифференциаль биремнәр һ.б.).

5. Дәреснең нәтижәлелеге:

- дәрестә программада каралган кадәр белем һәм күнекмәләр бирелдеме?
- укытучы дәрес материалы белән кызыксындыра алдымы һәм тормыш белән бәйләү ни дәрәжәдә?
- сөйләм телен үстерүгә, терминнарны урынлы куллануга игътибар

ителдеме?

- мөстәкыйль эзләнергә, укырга күнектерү бурычы үтәлдеме, дәрес укучыларның ижади сәләтләрен ачуга юнәлдерелгәнме?

6. Дәреснең иң отышлы яклары.

7. Дәреснең уңышсыз өлешләре. Тәкъдимнәр.

ДӘРЕСНЕ АНАЛИЗЛАУ СТРУКТУРАСЫ

I. Укытучының дәрестә оештыру эшчәнлегенә һәм аның шәхси сыйфатлары.

1. Эш планын төзү һәм аның үтәлешен оештыру.

2. Психологик һәм гигиена таләпләренә үтәлеш.

3. Дәрестә укучылар эшчәнлеген оештыру.

4. Дәрестә дәфтәрләренә, класс журналының, көндәлекләренә тутырылышы.

5. Укытучының үзе укыта торган фәнне белүе һәм аның педагогик осталыгы.

6. Укытучы сөйләме (сөйләм темпы, дикциясе, сөйләм ритмы, культурасы, образлылыгы, хиссилеге).

7. Мөгаллимнең педагогик культурасы, такты, тышкы кыяфәте.

8. Өйрәнелгән материал күләме белән өйгә бирелгән эшнең чагыштырмасы.

9. Дәрес ... минут соңга калып башланды.

10. Дәрестә ... минут вакыт бушка сарыф ителде.

II. Мөгаллимнең укыту бурычларын үтәве.

1. Дәрестә дидактик принциплар ничек үтәлде:

— күрсәтмәлелек;

— белемне аңлы һәм актив үзләштерү;

— дәрес материалының аңлаешлы, системалы һәм эзлекле булуы;

— белемне ныклы үзләштерү;

— белемнең тормыш белән бәйләнеше;

— фәннилеген.

2. Дәрес мантийгын һәм укучыларның яшь үзенчәлекләрен иске алып, укытучының укыту методларын сайлау оптимальлегенә бәя бирү.

3. Мөгаллимнең дәрестә укытуның техник чараларын, шулай ук мәгълүмати технологияләргә куллану күнекмәләренә ия булуы.

4. Дәрестә ... укучы сорауларга җавап бирде.

5. Өйгә эшне аны сыйфатлы итеп башкару өчен күпме вакыт кирәклеген иске алып бирү.

6. Гамәли эшләргә башкарганда укытучының тиешле күнекмәләргә ия булуы һәм эшчәнлегенә нәтиҗәләре.

7. Укыту процессында укучыларга дифференцияләгән якин килү.

III. Укытучының тәрбия бурычларын үтәве.

1. Әхлакый тәрбия бурычларының үтөлеше.
2. Хезмәт тәрбиясе һәм һөнәр юнәлеше бирү бурычларының үтөлеше.
3. Белем алуга ихтыяж булырга тиешлеген төшендерү һәм акыл хезмәткә күнекмәләргә булдыру.
4. Дәрестә эстетик тәрбия бирү.
5. Физик тәрбия һәм гигиена тәрбиясе бирү.
6. Укыту материалының тәрбияви мөмкинлекләреннән файдалану.
7. Тәрбия бурычларының гамәли эш белән бәйләнешле рәвештә гамәлгә ашырылуы.
8. Укучы белемгә баяләр билгесенә тәрбияви мөмкинлегеннән файдалану.
9. Дәрестә кисәтүләр ясалыуы.
10. Укытучы үткәрә торган дәрестә укучыларның үз-үзен тотышы һәм классның гомуми оешканлыгы.

IV. Дәрестә укучылар эшчәнлегенә һәм класска характеристика.

1. Дәрестә төрле этапларында укучылар активлыгы.
2. Укучыларның дәрестә материалы һәм фән белән кызыксынуы.
3. Мөстәкыйль эшләр күнекмәләргә булуы.
4. Дәрестә өчен кирәкле материалларның алдан ук әзерләнеп куелуы.
5. Укучыларның сөйләм телен үстерү.
6. Әлегә классның интеллектуаль үсеш дәрәжәсенә бая бирү.
7. Укучылар җавабының ни дәрәжәдә нәтиҗәле булуы.
8. Дәрестә ничә укучы кисәтү алды?
9. Дәрестә гамәли эшләрне үтәүдә укучыларның тиешле күнекмәгә, хезмәт культурасына ия булуы һәм иминлек техникасы кагыйдәләрен үтәве.
10. Укучыларның укытучыга һәм бер-берсенә мөнәсәбәте.

ДӘРЕСКӘ АНАЛИЗ ЯСАУ ТӨРЛӘРЕ

Горизонталь анализ

Дәрес этапларына анализ:

а) оештыру өлеше ничек үттө?

ә) өй эшен тикшергәндә игътибар ителәсе нәрсәләр, укытучының куйган бәяләрәнә игътибар: алар объектив булдымы, анализландымы, нинди алымнар белән тикшерелде?

б) укытучы укучыларны яңа материал өйрәнергә әзерләдеме? Проблемалы ситуация тудырдымы?

в) метод-алымнар яңа теманы аңлатканда уңышлы сайланганмы?

г) яңа материал аңлату дәреснең үзәгеме?

д) яңа материал ничегрәк ныгытылды, нинди методлар кулланылды?

е) дәрестә кулланылган барлык эш төрләрәнә, оештыру якларына ничек игътибар бирүе анализлана;

ж) өйгә эш, аның эчтәлегә, укытучының ни дәрәжәдә аңлатуына игътибар ителә;

ж) йомгаклау этабы ничек, нинди формада оештырылды?

Вертикаль анализ

1) дәреснең фәннилегә һәм аңлату дәрәжәсә;

2) системалылык;

3) теория белән практика бәйләнеше;

4) тәрбияви мәсьәләләр, алар белән белемнең бәйләнеше;

5) күргәзмәлелек, техник чаралар;

6) абстракт фикер йөртү һәм конкретлык;

7) кулланылган методларның рациональлегә (урынлымы - урынсызлымы);

8) сыйныфның оешканлыгы, тәртибе, укучыларның дәрестәгә хезмәт, хезмәтнең оештырылышы, эш төрләрән чиратлаштыру;

9) укытучының сыйныф белән контакты;

10) педагогик такт;

11) укытучының сөйләмә, дикциясә, йөз хәрәкәте (мимикасы), тышкы кыяфәте, үзен тотышы;

12) укучыларга индивидуаль якин килү,

13) дәреснең темпы;

14) белемнәрнең ничек үзләштерелүе;

15) бәя куюның дәреслегә (бәяне әйтеп кую);

16) язу күнекмәләре.

А.В.Текучев системасы буенча анализ

1. Дәреснең максаты, ул дәрес куелгамы?
2. Дәреснең темасы дәрес аталганмы?
3. Өйрәнелә торган бүлек эчендә бу дәреснең тоткан урыны нинди?
4. Дәреснең тибы, төзелеше нинди? Алар уңышлы сайланганмы?
5. Дәрес үткәргәндә планнан читкә китү булганмы? Булса, ни өчен? Методик яктан бу дәресме?
6. Дәреснең фәннилегә ни дәрәжәдә? Дәрес булмаган билгеләмә, нәтижә бирелмәдеме, терминнар әйткәндә хаталар китмәдеме? Тема белән максат туры киләме?
7. Дәрес теоретик материал белән артык катлауландырылмаганмы, күнегүләр артык түгелме? Дәрес материалы ашыгып, өстән-өстән аңлатылмаганмы, яңа материалны ныгытыр өчен вакыт житәрлек булганмы? Панда язылган барлык биремнәр дә үтәлгәнме, дәреснең темпы ничек?
8. Укучыларның уйлау сәләтләре һәм бәйләнешле сөйләмнәре ничек, нинди формада үстерелде?
9. Дәрестә кулланылган текстларның эчтәлегә нинди? Алар бүгенге тормыш белән бәйләнгәнме, аңлашыламы, кирәкле грамматик, орфографик күренешләр текстта тиешле дәрәжәдәме?
10. Күнегүләрнең дәрестә кулланылышы, аларның төрләре һәм формалары нинди?
11. Дәрестә күргәзмәлелеккә игътибар булдымы?
12. Дәреслек ничек, дәреснең кайсы этапларында, нинди формаларда файдаланылды?
13. Яңа материалны аңлатканда һәм үткәннәрне кабатлаганда нинди методлар кулланылды?
14. Дәрес үткән дәрес материаллары белән бәйләндеме, бәйләнсә, ничек?
15. Белемнәрне тикшерүдә нинди чаралар һәм формалар кулланылды?
16. Өй эшенең күләме; дәрес белән бәйләнеше; аны аңлату ни дәрәжәдә куелган?
17. Укучыларның дәрестә активлыгы, аларның мөстәкыйль эшләре, дәрес белән кызыксынуы, тәртипләре ничек?
18. Укытучының тәртибе: сыйныфта үзен тотышы, сыйныфны җәлеп итә белүе, артка калучыларга игътибары, сөйләмә канәгатьләнәрлекме?
19. Дәрескә йомгак: укучыларның белем һәм күнекмәләренең ныклыгы һәм материалны өйрәнү дәрәжәсе; дәрес максатына укытучы ничек иреште?

Хәзерге әдәбият дәресе технологиясе

1980 еллардан башланган мәктәп реформасы уку-укыту барышына нәзари һәм гамәли үзгәрешләр кертүне күздә тотта. Барыннан да бигрәк, сыйныф-дәрес рамкаларын күздә тотып әйтелә торган "традицион укыту" белән янәшә мәктәпкә яңа технологияләр, инновацион дәресләр күбрәк үтәп керә. Яңалык яклылар традицион укытуның фәлсәфи нигезен мәжбүр итү педагогикасы тәшкил иткәнлектә, аның мәгълүмат бирүгә йөз тотуына, балага якин килү ягыннан авторитар (таләп итү педагогикасы) булуына, өстенлек алган ысул буларак аңлату-күрсәтүгә мөрәжәгать итүенә басым ясыйлар.

Яңа технологияләр исә аерым шәхескә беләм бирү, аны тәрбияләү һәм үстерү максатлары куя. Фәлсәфи нигез итеп алар гуманлылык, балага җайлашуны сайлый. Уку-укытуның характеры ягыннан, дөньяви беләм бирү, аерым бер очракларда аны дини компонентлар белән баету күздә тотыла. Укытуны оештыру зур булмаган төркемнәрдә алып барылырга тиеш. Сыйныф - дәрес кысалары да кире кагылмый.

"Педагогик технология" төшенчәсе өч яссылыкта кулланыла.

1. Фәнни: педагогик технологияләр - педагогика фәнненең үзенчәлекле укыту максатларын, эчтәлеген, методларын тәкъдим итә һәм өйрәнә торган өлеше.
2. Аңлату: укытуның күздә тотыла торган нәтижәләгеләнгән ирешү өчен хезмәт итә торган максатлар, эчтәлек, метод һәм чаралар берлегенә кулланылу барышын аңлату.
3. Хәрәкәт: технологик (педагогик) процессны гамәлгә кертү тәртибе.

Педагогик технология укытуның иң нәтижәле юлларын эзләүче фән тармагы мәгънәсендә дә, укытуда файдаланырга тәкъдим ителә торган принциплар, ысуллар, чаралар берлеге төсендә дә, укыту процессы кебек тә аңлашыла. Ул гомүмпедагогик масштабларда да, аерым методикаларда да, уку-укыту барышының кечкенә аралыгына мөнәсәбәтле дә кулланыла.

Педагогик технологияләр уку-укыту процессы, укытучы һәм укучы эшчәнлегә белән бәйләнгән, аның структурасын, ысулларын, формаларын камилләштерүгә йөз тотта. Һәр педагогик технологиянең өч өлеше була: концептуаль нигезе, идеясе, эчтәлегә, ягъни укытуның гомуми һәм конкрет максатлары, укыту материалының эчтәлегә, технологик барыш - уку - укыту процессын оештыру, укучы эшчәнлеген һәм укытучы эшчәнлеген хасил итүче ысул һәм формалар һ. б. Соңгы елларда бик күп яңа педагогик технологияләр тәкъдим ителде. Күп кенә гомуми беләм бирү оешмалары сайлау алдында тора. Бу авторлык мәктәпләре, яңа тип уку йортлары: лицей, гимназияләр, про-гимназияләр ачылу белән бәйле. Педагогика фәннендә яңа технологияләрне төркемләүләр дә бар. Әдәбият предметына якин килә торган, шушы предметка алып килү мөмкинлегә булган технологияләрне карыйк.

Хезмәттәшлек педагогикасы

. 1980 елларда совет мәктәбенең иң яхшы традицияләрен (С.Т.Шацкий, В.А.Сухомлинский, А.С.Макаренко) һәм педагогика фәненең уңышларын (К.Д.Ушинский, Л.Н.Толстой, Я.Корчак һ. б.) җыеп, гомумиләштереп, бер төркем педагоглар тәкъдим итә. Хәзерге "Россия Федерациясендәге гомумбелем бирү концепциясе" шуңа нигезләнә. Аның эчтәлегенә өлкәннәр һәм балаларның бергәләп үсүе, үзара аңлашу һәм рухи тәңгәлләккә омтылу, уку-укыту эшчәнлегенең барышын һәм нәтижеләрен бергәләп анализлау кебек шәрехләнә. Ул укытучы һәм укучы мөнәсәбәтләрен үзгәртүне күздә тотат. Традицион педагогикада укытучы-педагогик барышның субъекты, ә укучы-объекты буларак карала. Яңа технологиядә бу укучыны да субъект итеп карау кирәккә хакындагы кагыйдә белән алыштырыла. Шуңа күрә педагогик барышта ике субъект бергәләп эшләргә, хәрәкәт итәргә, дуслык һәм хезмәттәшлек мөнәсәбәтләре урнаштырырга тиеш булалар. Хезмәттәшлек педагогикасында 4 юнәлеш аерып чыгарыла:

- балага гуманитар-шәхси якин килү;
- активлаштыручы һәм үстерүче дидактик комплекс;
- тәрбия концепциясе;
- әйләнә-тирәне (мәктәп, гаилә, тирәдәге кешеләр) укыту-тәрбия эшенә тарту.

Ш.А.Амонашвили технологиясе.

"Тормыш мәктәбе" дип исемләнгән бу концепцияне күренекле грузин педагогы, академик Ш. А. Амонашвили башлангыч мәктәп өчен тәкъдим итә. Ул дөньядагы укытуны дини мәдәният элементлары белән кушып алып баруны күздә тотат. Технологиянең эчтәлегендә төрле предметлар укыту методикасына кагылышлы кагыйдәләр бар. Әдәбиятка мөнәсәбәтле, укыны танып белү белән кушу, уку-язу эшчәнлеген бергә үстерү, лингвистик тоемлау тәрбияләү, укучыны көндәлек эшчәнлеккә планлаштыруга өйрәтү, кыюлык һәм чыдамлык тәрбияләү, аралашу культурасы булдыру, әйләнә-тирәдәге матурлыкны күрергә өйрәтү. Уку-укыту эшчәнлеген билгеле бер төрлөгә оештыру белән бергә, гуманитарлык, һәр балага шәхси якин килү, аралашу осталыгы, гаилә резервларына мөрәҗғәгать итү алга чыга.

Е.Н.Ильин системасы.

Бу технологиянең эчтәлегенә предметның үзенчәлекләреннән үсеп чыга. Мәктәп программасына кергән әдәби әсәрләр бик күп әхлакый проблемалар күтәрә. Шушы сорау-проблема дәресең үзәген тәшкил итәргә тиеш: сорау укучы өчен актуаль, әһәмиятле, аңа кагылышлы булсын; аңа җавап эзләү өсәренә җентекләп укыны, дәрәслек һәм өстәмә әдәбият белән танышуны, өсәренәң язылу тарихын һәм язучы биографиясен ачыклауны таләп итсен. Укыту процессы мондый төзелеш

кебек күзаллана: шәхси тәҗрибәдән - әдәби әсәр анализлауга - аннан китапка. Ул укучыны әдәби әсәргә деталь, сорау, проблема аша якынайтуны таләп итә. Әдәбият дәресе:

- кеше формалаштыручы процесс, аралашу дәресе, эш кенә түгел, сәнгать, тормышның үзе;
- бер пәрдәле спектакль, укытучы һәм укучының бергәләп иҗат итүе;
- ачышлар ясау;
- укытучы белән укучының иҗади нигездә, рухи тигезлектә, шәхесара аралашуда бергәләп эшләве.

Шулай итеп, бу технология, бер яктан, бары тик укыту предметының нигезен тәшкил иткән фәнне үзләштергәндә генә, укучылар бергәләп югарырак баскычка күтәрелү мөмкин икәнлекне билгели. Икенче яктан, әдәбиятның үз әхлакый, гуманитарлык потенциалын тулы килеш файдалану кирәклеге күрсәтә. Өченчедән, әдәбият дәресе сәнгать законнарына кору хакында сүз алып бара. Аныча, әдәбият предметыннан белем бирү - шул ук тәрбия эше ул. Шуңа күрә укучы каршына дәрәс темасы белән генә түгел, үткән проблема белән килергә кирәк. Белем исә аралашу ярдәмендә үзләштерелә ала. Укытучының сүзне хис белән куша алуы әдәбият предметы өчен бик тә әһәмиятле. Шуңа да, автор фикеренчә, әдәбият укытучысы рәссам да, табиб та булырга тиеш.

Проблемалы укыту.

Проблемалы укыту педагогик процессны укытучы житәкчелегендә укучыларның проблемалы ситуацияләрне чишүгә юнәлтелгән эшчәнлегә буларак карый, шуның нәтижәсендә белемнәр үзләштерелә, күнекмәләр формалаштырыла, фикерләү үсә. Проблемалы укыту материалны проблемалы ситуацияләр төсендә тәкъдим итүне сорый. Проблемалы ситуация укучыны активлаштыручы эш-гамәлләр, сораулар ярдәмендә тудырыла. Укытучы укучыларны каршылыклы күренеш белән таныштыра, аны чишү юлын табарга тәкъдим итә. Бер күренешкә төрлечә якын килү юллары билгеләнә, сораулар куела, проблемалы биремнәр бирелә. Проблеманы чишү барышында укучылар яңа белемнәрне үзләштерәләр, мәгълүмат алалар. Проблемалы укыту технологиясен гамәлгә ашыру өчен: иң үткән мәсьәләләрне сайлап алу, укытуның проблема тудыруга корылган моделен төзү, укытучының осталыгы, укучыны активлаштыра алуы кирәк.

В.Ф.Шаталов технологиясе.

Бу укытыны камилләштерүдә схемалар һәм терәк билгеләргә таяна. Технология берничә принципка нигезләнә:

- материалны күп тапкырлар кабатлау, һәр үзләштерү этабын көчле күзәтү контрольдә тоту;
- материалның үзләштерү өчен авыр формада тәкъдим ителүе;
- эре блоklar белән өйрәнү;
- терәк материалга таяну;
- һәр укучыга шәхси якын килү;

- гуманлылык (һәр бала талантлы!);
- мәжбүр итмичә укуыту;
- конфликтсыз укуыту, һәр баланың уңышын билгеләп, бәяләп бару, үсеш юлларын алдан күрсәтеп эшләү;
- укуыту һәм тәрбия берлеге.

Уку-укуыту процессы яңа материалны сыйныфта такта янында аңлату, яңадан бер кат терәк конспект-плакат ярдәмендә аңлату, аны тагын бер тапкыр күздән кичерү, укучыларның үз конспектлары белән эшләрүләре, ныгыту. Өйдә мөстәкыйль эш укуытучының аңлатканын конспект аша искә төшерү, китаптан әлеге материалның бирелеше белән танышу, укуытанны конспект белән чагыштыру, дәрәслек материалын конспект ярдәмендә сөйләп карау, конспектны истә калдыру, истә калдырганны язып карау һәм конспект белән чагыштыру. Беренче кат кабатлау: сыйныфта конспектны яттан кабатлау, укуытучының тикшерүе, башта язмача аннан телдән, икенче кат кабатлау: зачет сораулары нигезендә әзерләнү, такта янында язмача, телдән, үзара сорау, дәрәсләргә ярдәм итү, уен элементлары керту, контроль, билге кую.

"Мәдәнияtlәр сөйләшүе" технологиясе.

Технологиядә сөйләшү ике яссылыкта файдаланыла: укуытуны оештыру формасы; предметны кабул итү. Ул укучының аң һәм фикерләү мөмкинлекләрен сөйләшүгә әзерли, аны "мин-минлек", рационализмнан азат итә, укуыту предметын бер-берсенә охшамаган мәдәнияtlәр сөйләшүе итеп оештыра. Бу технологияне тәкъдим итүчеләр фикеренчә, теләсә кайсы шәхестә сөйләшүгә омтылыш, аралашу ихтыяжы бар. Әлеге технология укуыту материалын укучы өчен табышмак итеп күзаллау һәм шул табышмакның чишелеш моменты хәтердә ныгытылу өчен уңай булу белән билгеләнә. Сүз-табышмак, тарих-табышмак, сан-табышмак һ. б. - менә болар дәрәс-сөйләшүләрнең эчтәлеген билгели.

Үстерелешле укуыту технологияләре.

Бу технологиянең эчтәлегә берничә закончалык, "гомумиләштерү" белән билгеләнә. Гомумиләштерүләр:

- 1) үстерелешле укуыту - яңа, актив-эшлекле укуыту төре, ул аңлату - күрсәтүгә корылган укуытуга алмашка килә;
- 2) үстерелешле укуыту укучының үсеш закончалыкларын исәпкә ала, шәхеснең үзенчәлекләренә яраклаша;
- 3) бала педагогик эшчәнлекнең тулы хокуклы субъекты булып тора;
- 4) үстерелешле укуыту баладагы барлык сыйфатларны да үстерүне күздә тота;
- 5) үстерелешле укуыту максатчан эшчәнлек. Бу вакытта бала аңлы рәвештә максатлар куя һәм аларга ижади эшләрү аша ирешә;
- 6) үстерелешле укуыту уку-укуыту мәсьәләләрен чишү аркылы тормышка ашырыла һ. б.

Дәрәстә балалар төркемнәргә бүленеп эшлиләр, бәяне һәр укучы үзенә

үзе куя, үз-үзен тәрбияләү планы яза. Ялгышса, хатасын үзе төзәтә. Бу концепция буенча, һәр бала һәр дәрестә үз-үзен җиңәргә өйрәнә.

Блоклы - модульле укыту. Бу укытуның уңай яклары:

- чагыштырмача зур вакыт аралыгында (3 дәрәс әдәбият) предмет белән тирәнтен шөгыльләнү;
- модульнең һәрбер өлешен тулы бербөтен итеп кабул итү;
- алынган белемнәрне мөстәкыйль фикерли алуга куллану, системалы рәвештә китеп һәм башка мәгълүмат чыганагы белән эшләрү күнекмәсе булдыру;
- үзара мөнәсәбәтләрне демократияләштерү. Блоклы укытуда укытучы контролер түгел, ә укучыларга белем бирүче;
- белемнәрне тикшерү регуляр рәвештә алып барыла, шуңа күрә укучыларның эшчәнлегә көчләрәк;
- стресс халәтенә булмавы, чөнки уңай билге әле алдагы этапларда гына алыначак.

Дәрәсләр түбәндәге максатларны күздә тотып бүленә:

1 нче модуль: материалның җентекләп әзерләнгән булуы. Төгәллек.

Лекциянең кыскача язылып баруы укучының аңын дисциплинага буйсындыра. Бу шәхесне тәрбияләүгә этәрү, һәрвакыт уйларга мәҗбүр итү.

2 нче модуль: белемне укучы үзе ала. Дәрәсле һәм тәнкыйть мәкаләләре буенча мөстәкыйль эшли. Укытучы аларга юнәлеш кенә биреп тора.

Мөстәкыйль эшләү эше. Биремнәрнең конкрет булуы мөһим.

3 нче модуль: практик дәрәс. Текст белән төрле практик эш, әңгәмә, художество алымнарын тикшерү. Катлаулы план төзү. Шигырьләр уку һәм аларны анализлау. Бу дәрәснең максаты: әсәргә кызыксыну уяту, язучы куйган проблемалар турында уйлау, геройның эчке дөньясын аңларга тырышу.

Гомуми урта белем укучыларның фәннәрнең нигезен белүен, тормышка социаль ияләнүен тәмин итә, аларга җәмгыятьтә үз урыннарын табарга булыша. Белем бирү бурычлары мәктәп алдына куелган максатларның социаль грамоталы җәмгыятьтә яшәргә һәм эшләргә лаеклы шәхес формалаштыруга юнәлтелгән булуын билгели. Ә шәхес үзенең гражданлык хокукларын һәм бурычларын, үзе сайлап алган юлын гамәлгә ашыру ресурсларын һәм алымнарын белергә тиеш. Әлеге максат һәм бурычларны профильле белем биргәндә генә уңышлы гамәлгә ашырып була. Бу өлкән сыйныфларда укытуны индивидуальләштерүгә һәм социальләштерүгә, хезмәт базасы ихтыяжын истә тотуга юнәлтелгән махсус әзерлек системасыннан профильле укыту-укытуның дифференцияләштерү һәм индивидуальләштерү чарасы. Бу белем бирү процессының структурасында, эчтәлегендә һәм аны оештыруда укучыларның мәнфәгәте, сәләте, һөвәслеге тулырак искә алына, өлкән сыйныф укучыларына укуларын профессиональ мәнфәгатьләре һәм теләкләре нигезендә алга таба дәвам иттерү өчен тиешле шартлар булдыра. Укучыга үзе теләгән белем һәм күнекмәләр алу, үзенә киләчәккә һөнәр сайлау мөмкинлегенә

арта, аерым фәннәрне тирәнтен өйрәнүгә юллар ачыла.

Профильле укытуга әзерлекне оештыру өчен өстәмә мөмкинлекләр тәкъдим ителә:

- сайлап алу курсларын оештыруда классларны төркемнәргә бүлү, бу исә укыту процессын индивидуальләштерергә, проект һәм эзләнү-тикшеренү эшчәнлеген тагын да активрак кулланырга мөмкинлек тудыра;
- профильле укытуга әзерлек курсларын укытуга башлангыч, урта һәм югары һөнәри уку йортларында, производство өлкәсендә һ.б. тармакларда эшләүчеләрне тарту;
- хәзерге заман мәгълүмати һәм коммуникацион технологияләрне (интернет, CD-дискларны, укытуның дистанцион формаларын) куллану;
- экстернатны куллану, мондый очракта укучыга теге яки бу фәннән укыту формасын мөстәкыйль сайлап алу мөмкинлеге бирелә.

Бу уңайдан татар теле һәм әдәбиятын укыту да эчтәлеге һәм укыту формасы ягыннан яңарырга һәм заман ихтыяжларына җавап бирерлек итеп үзгәртелергә тиеш. Моның өчен мәгариф оешмаларына татар теле һәм әдәбиятын профиль буларак өйрәнүче мәктәпләрне (сыйныф һәм төркемнәрне) стандарт дәрәслекләр һәм методик ярдәмлекләр белән генә түгел, тел һәм әдәбият фәннәренең бүгенге казанышларына, югары уку йортларының программаларына нигезләнгән, өстәмә материал белән тәэмин итүне сорый. Татар теле һәм әдәбияты белгечлеген сайлаган укучылар белән югары дәрәжәдә теоретик белеме, оештыру сәләте булган тәҗрибәле укытучылар гына эшли ала.

Профильле белем бирүдә яңа дәрәслекләр дә кирәк булачак. Әдәбият дәрәслекләре турында әйтелгән кайбер фикерләр: - әсәрләре белән укучыларны уйланырга мәҗбүр иткән, аларда әхлак сыйфатларын тәрбияләгән бүгенге көн авторларына да программада урын бирергә;

- бәйләнешле сөйләм үстерү дәрәсләре өчен бердәм таләпләр булдырырга;
- дәрәслекләрдә әдәбият теориясе турындагы материалларны күбрәк бирергә;
- төрле тематика һәм жанрга караган әдәби әсәрләргә анализ үрнәкләрен киңрәк яктыртырга.

Профильле укыту өлеге тәкъдимнәрне тормышка ашыруга күпмедер дәрәжәдә өлеш кертә ала. Тел-әдәбият укытучысына автор иҗатын һәм әсәрләрен үзенең зәвыгына һәм укучыларның ихтыяжларыннан чыгып сайлауга күбрәк хокук, мөмкинлек бирә.